

**Lnicznik siewny (*Camelina sativa* (L.) Crantz) w ankiecie
Józefa Rostafińskiego (1850–1928) z 1883 r.**
Camelina (gold-of-pleasure, *Camelina sativa* (L.) Crantz) in Józef
Rostafiński's (1850–1928) questionnaire, distributed in 1883

Piotr Köhler

Instytut Botaniki, Uniwersytet Jagielloński, ul. Kopernika 31, 31-501 Kraków,
e-mail: piotr.kohler@uj.edu.pl

Abstract. In 1883, Józef Rostafiński (1850-1928), a botanist and professor at the Jagiellonian University in Kraków (then Austria-Hungary), made a survey regarding the names and uses of plants in the Polish lands. The most complete version of the questionnaire contained questions regarding approximately 130 species. The present paper refers to one of them – *Camelina sativa*. 18 people sent 21 letters containing data on *C. sativa* (28 records in total, 11 different folk names of this species). The submitted data show that in the second half of the 19th c. *C. sativa* was still used as an oilseed plant in four regions of the Polish Lands: Wielkopolska, Kujawy, Lublin and West Prussia. It was even cultivated in the Lublin region. The oil's main purpose was consumption, especially during fasting.

Key words: historical ethnobotany, Poland, oilseed plant

Wstęp

W obecnych czasach szybko zanika wiedza o wielu roślinach, które były użytkowane jeszcze całkiem niedawno. Do takich gatunków w Polsce należy lnicznik siewny (*Camelina sativa* (L.) Crantz), którego jedna ze zwyczajowych nazw brzmi (brzmiała?) 'rydz'. Niegdyś uprawiany był jako roślina oleista. Uzyskiwany z niego olej wykorzystywano do celów spożywczych i oświetleniowych (Podbielkowski, Sudnik-Wójcikowska 2003). Obecnie gatunek ten na terenie Polski występuje niezbyt często (Zajac, Zajac 2001), być może jako pozostałość dawnych upraw (Jakubska-Busse, Śliwiński 2011).

W 1883 r. profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Józef Rostafiński (1850–1928) rozpisał ankietę etnobotaniczną. W odpowiedzi na nią otrzymał prawie 860 listów od około 370 respondentów. Niniejszy artykuł jest kolejnym z serii obejmującej opracowania poszczególnych zagadnień tej ankiety (Köhler 1986, 1987, 1993a, b i c, 2010, 2013a i b, 2014a, b i c, 2015a, b, c, i d, 2016, 2017, 2018; Łuczaj 2008, 2011, 2012, Łuczaj & Köhler 2011, 2014, Łuczaj i in. 2013), z tego też powodu bardziej szczegółowe informacje jej dotyczące nie są tu podane. Podobnie jak lista respondentów, lista miejscowości czy obszarów, gdzie używane były dane nazwy, ani też mapka pokazująca geograficzne rozmieszczenie tych miejscowości. Dane te są już zawarte we wcześniejszych publikacjach (Köhler 1993a, Köhler 2015a).

Punkt 58 w rozdziale VII. *Olej* kwestionariusza dotyczył roślin oleistych. Rostafiński pytania sformułował następująco: „Czy lud do postnej omasty kupuje olej, czy go sam wytłacza i z czego? Len, konopie, mak (szary czy biały), słonecznik, rzepak. Albo przynajmniej z tradycji jak niegdyś bywało?” (Köhler 1993a). Jak widać, w przykładowo wymienionych gatunkach zabrakło lnicznika. Pomimo to, w otrzymanych odpowiedziach znalazły się także informacje o *Camelina sativa*.

Celem niniejszego artykułu jest opracowanie danych nadesłanych Rostafińskiemu w ramach jego ankiety z 1883 r., a dotyczących ówczesnej znajomości i użytkowania na ziemiach polskich lnicznika siewnego.

Materiały i metody

Podstawą opracowania były listy nadesłane w odpowiedzi na ankietę ogłoszoną przez Rostafińskiego w 1883 r. Z tych listów wyekscerpowano dane dotyczące lnicznika siewnego. Nadesłano 28 rekordów (definicja takiego rekordu – patrz Łuczaj & Köhler 2014: 6), które zostały poddane dalszemu opracowaniu.

Rezultaty

Spośród autorów odpowiedzi na ankietę 18 osób nadesłało dane dotyczące lnicznika. Zawarte były w 21 listach, których autorami byli: Klementyna Gątkiewiczowa (1827–po 1912) z Wolenia koło Błaszek, gub. kaliska (1 list z 13 XI 1883 r.), Jan Hernes, gospodarz z Mijanowa koło Trzemeszna (1 list, brak daty, odpowiedzi spisał wikary Heintze), T. Jackowski, doktor (medycyny? filozofii?) z Pomarzanowic w Wielkopolsce (2 listy: z 23 VIII 1883 r. i 4 IX 1883 r.), Kazimierz Jaworowicz, nauczyciel w Różniatach (obecnie Roźniaty) koło Kruszwicy (1 list z 1 VIII 1883 r.), Julian Jezierski, student medycyny z powiatu bukowskiego (2 listy: z 28 VIII 1883 r. i 19 IX 1883 r.), Kazimierz Karasiewicz (1862–1926), student medycyny z Lwówka, w przyszłości lekarz w Kościanie, a od 1888 – w Tucholi, tamtejszy działacz polityczny, gospodarz, społeczny i oświatowy (Podgóreczny 1966–1967) (1 list z 21 VIII 1883 r. był już publikowany [Köhler 2014c]), Kazimierz Krasicki, z redakcji „Pszczelarza” z Lwowa (1 list z 21 IX 1883 r.), Antonina Kraszewska (1861–1944)¹ z Romanowa (1 list z 4 I 1884 r.), Antoni Małecki (1821–1913), historyk literatury, historyk-mediewista, językoznawca, filolog klasyczny, heraldyk, dramaturg, sławista, profesor uniwersytetów: Jagiellońskiego i Lwowskiego, oraz w Innsbrucku, rektor Uniwersytetu Lwowskiego, poseł na Sejm Krajowy Galicji, członek austriackiej Izby Panów, członek Akademii Umiejętności w Krakowie, gdy odpowiadał na ankietę Rostafińskiego był także zastępcą kuratora Ossolineum (Gubrynowicz 1920) (1 list z 26 VIII 1883 r.), J. Michalski, nauczyciel ze wsi Wisin (Wischin) (obecnie Wysin), powiat Kościerzyna (1 list z 8 IX 1883 r.), S. Moczulski z Przegalin, powiat Radzyń, gub. siedlecka (1 list z 1 IX 1883 r.), A. Olsztyński, w liście określił się następująco: „na wsi urodzony i wychowany”, ale nie podał wykonywanego zawodu, z Podpniewek, pow. Pniewy (Wielkopolska) (1 list z 23 VIII 1883 r.), Janina Omańkowska (1859–1927), nauczycielka domowa z Wielkopolski, w przyszłości publicystka, działaczka społeczna i polityk na Górnym Śląsku, posłanka na Sejm Śląski I kadencji (Socha 2007) (1 list z 27 IX 1883 r.), Jan Puścion,

¹ <http://www.sejm-wielki.pl/b.php?o=12.312.319> [dostęp 8 VI 2019]

włościanin ze wsi Rażny, gmina Sadowne, pow. Węgrów, gub. siedlecka (1 list z 15 III 1884 r.), Maria Szoldrska (być może 1820–1903²) z Ostrowitego koło Trzemeszna (1 list z 22 IX 1883 r.), W[incenty?] Zenkteler, nauczyciel w gimnazjum w Ostrowie (obecnie Ostrów Wielkopolski) (2 listy: z 26 VII 1883 r. i z 2 VIII 1883 r.), Edward Zieliński (1861–1921), student medycyny, w przyszłości ordynator oddziału wewnętrznego Szpitala Praskiego w Warszawie (Manteuffel-Szoega 1966) (1 list z 20 I 1884 r.). Oraz niekompletny list nieznanego autora – zachowała się tylko część poczynając od odpowiedzi na pytanie 42. Spośród 17 autorów listów, których nazwiska są znane, wszyscy pochodzili, mieszkali lub pracowali na wsi lub w małych miasteczkach. Tym samym zwyczaję ludu znali z autopsji (w przypadku mieszkańców dworów, lekarzy czy nauczycieli) lub z własnego doświadczenia zdobytego w domu rodzinnym w dzieciństwie spędzonym na wsi czy miasteczku. Tak więc dane przez nich przekazane można uznać za wiarygodne i pochodzące z pierwszej ręki.

Łącznie nadesłano 28 rekordów. Dotyczą 16 miejscowości i trzech obszarów o większej powierzchni (Kujawy, Prusy Zachodnie i Wielkopolska). Miejscowości te położone są w Wielkopolsce, Kujawach, Lubelszczyźnie i Prusach Zachodnich.

Respondenci przesłali 11 różnych nazw lnicznika (tabela 1). Najczęściej wymienianą – 11 razy – był ‘rydz’. Nazwy tej używano w Wielkopolsce. 5 razy podana została ‘lnianka’, w tym dwukrotnie samodzielnie (z Lubelszczyzny i z Kaliskiego) oraz trzykrotnie jako wyjaśnienie przy podawaniu nazw mniej znanych (rzej, stulicha i stulonka); dwukrotnie jako ‘lnica’ (z Wielkopolski i pogranicza Wielkopolski i Kujaw). Trzykrotnie podano nazwę ‘ryzej’ (‘rzej’), w tym dwukrotnie z Podlasia; jednokrotnie ‘ryż’ (z Prus Zachodnich). Także jednokrotnie podano następujące nazwy: dydryna (z Kujaw), stulicha (z Kaliskiego), stulonka (z pogranicza Mazowska i Podlasia), stuucha (z Kujaw) oraz totur (z zachodniej Wielkopolski).

Tabela 1. Nazwy *Camelina sativa* przesłane przez respondentów Rostafińskiego oraz miejsca ich stosowania.

Nazwa ludowa	Korespondent	Miejsce	Uwagi respondentów
Vernacular name	Correspondent's name	Locality	Correspondent's remarks
dydryna	Hernes Jan	Kujawy	
lnianka	Gątkiewiczowa Klementyna	Woleń, gub. kaliska	
	Kraszewska Antonina	Romanów koło Włodawy	
	Puścion Jan	Rażny, gmina Sadowne, pow. Węgrów, gub. siedlecka	
	Zieliński Edward	Nowa Wieś, pow. Słupca, gub. kaliska	
	[autor uszkodzonego listu]		czyli rzej
lnica	Hernes Jan	Mijanowo, Trzemeszno	

² <http://www.sejm-wielki.pl/b/ut.36.1.6> [dostęp 8 VI 2019]

	Krasicki Kazimierz	Strzelno (na pograniczu Kujaw i Wielkopolski)	
rydz	Hernes Jan	Mijanowo, Trzemeszno	
	Jackowski T.	Pomarzanowice	
	Jaworowicz Kazimierz	Rożniaty pod Kruszwicą	sami wytłaczają w olejarniach
	Jeziński Julian	Uścięcice, Dakowy Mokre, Dakowy Suche	sami wytłaczają
	Karasiewicz Kazimierz	Lwówek	nie wytłaczają, kupują w małych miasteczkach
	Małecki A[ntoni]	Objezierze koło Obornik	dawniej lud i dwór olej sobie wyrabiał głównie z [...] rydzu, [...]
	Michalski J.	Wysin	lud do postnej omasty [...] sam wytłacza
	Olsztyński A.	Podpniewki	używa lud dotąd bardzo wiele jeszcze
	Omańkowska Janina	Żabikowo	dawniej (pewnie gdy więcej lnu uprawiano) wytłaczał [olej] sobie sam w tak zwanych stępach
	Szołdrska Marya	Wielkopolska	
Zenkter W[incenty]	Ostrowo		
ryż	Omańkowska Janina	Prusy Zachodnie	
ryżej	Kraszewska Antonina	Romanów koło Włodawy	sieją też w naszej okolicy tak zwany ryżej – kwitnie żółto, i tłoczą z siemienia olej, ziarna tej rośliny są wydłużone
	Moczulski S.	Przegaliny koło Radzyna na Podlasiu	w małych miasteczkach są olejarnie, dokąd przywożą [...] ryżej i wybijają na olej [...]
rzej	[autor nieznany, list uszkodzony]		czyli lnianka
stulicha	Gątkiewiczowa	Woleń, gub. kaliska	

Klementyna

stulonka	Puścion Jan	Raźny, gmina Sadowne, zapewne to Inianka pow. Węgrów, gub. siedlecka
stuucha ³ [sic!]	Zieliński Edward	Kujawy
totur	Jeziński Julian	Babimost

Autorzy listów najczęściej nie ograniczali się do przesłania samej lokalnej nazwy lnicznika. Często dodawali informacje o jego zastosowaniu współczesnym, a czasem nawet historycznym. Prawie wszyscy informują, że wyłaczano olej z lnicznika samodzielnie na wsiach lub nasienie wożono w tym celu do olejarni. Nie zawsze wiadomo natomiast, jakie było dalsze przeznaczenie tego oleju: może spożywcze, a może do oświetlania, lub może medyczne? Jedyńie trzech respondentów (Kazimierz Jaworowicz, Kazimierz Karasiewicz i J. Michalski) informuje, że olej z lnicznika służy do „postnej omasty” (w Lwówku, Różniatach i w Wisinie). Z nadesłanych odpowiedzi wynika, że olej ten jest nadal w użyciu. O używaniu w przeszłości informuje dwoje respondentów: Janina Omańkowska, która podaje, że dawniej w Żabikowie pod Poznaniem olej wyłaczano, ale współcześnie już nie jest to praktykowane, oraz Antoni Małecki, który pisze, że w czasach jego dzieciństwa spędzanego na wsi zarówno dwór, jak i lud z lnicznika wyrabiał olej (Objezierze koło Obornik w Wielkopolsce). Ten sam respondent opisuje ciekawy przesąd: spożywanie m.in. oleju z lnicznika miało u konsumenta podnosić ryzyko wywołania kołtuna. Należy się dziwić, skąd ta obawa, ponieważ skądinąd wiadomo, że ciągle jeszcze w tamtych czasach, szczególnie na wsiach, kołtun (*plica polonica*) był bardzo pożądanym, miał bowiem chronić, jak wierzono, przed rozmaitymi chorobami i diabłem.

Wśród odpowiedzi jedynie trzykrotnie można natrafić na informacje o pochodzeniu ziarna lnicznika służącego do wyciskania oleju. Antonina Kraszewska pisze o uprawie lnicznika w okolicach Romanowa (Lubelszczyzna). Janina Omańkowska podaje, że w Prusach Zachodnich uprawiają lnicznik na olej. Nieznany z imienia ani nazwiska autor niekompletnego listu podaje nawet, że lnicznik jest częściej siany niż len; sądząc po użytej ludowej nazwie ‘rzej’ mogło to być na Lubelszczyźnie. Inni respondenci nie wspominają o źródle nasienia.

Uwagi końcowe

Lnicznik znany był już renesansowym polskim zielnikarzem. Wymienia go Szymon Syreński (1541–1611) w swym *Zielniku* nazywając lnicą albo lnicznikiem. Podaje także zastosowania: do wyrobu oleju o smaku sezamu, do oświetlania oraz jako pasza dla ptactwa domowego (Syreński 1613: 1442). Działający w czasach oświecenia Krzysztof Kluk (1739–1796) informuje w swym *Dykcjonarzu roślinnym* o lniczniku, o jego uprawie w niektórych krajach na olej, który w Niemczech miał także zastosowania kulinarne, oświetleniowe i medyczne (Kluk 1787: 131–132). Według Józefa Geralda-Wyżyckiego (1792–1868), autora *Zielnika ekonomiczno-technicznego*, była to roślina wtedy jeszcze powszechnie znana jako „uprzykrzona towarzyska lnu, którego bujniejszym swym wzrostem pospolicie zagłusza” (Gerald-Wyżycki 1845: 333–335).

Być może w XIX w. rozpoczął się na ziemiach polskich zanik użycia lnicznika. Otrzymane przez Rostafińskiego dane wskazują, że już w pierwszej połowie XIX w. zaprzestawano używać tego gatunku na zachodzie Ziemi Polskiej na obszarach bardziej zurbanizowanych (np. okolice Poznania), natomiast na terenach odległych od większych miast nadal był w użyciu. Przyczyn tego zaniku mogło być kilka, w tym prawdopodobne wyparcie

³ Może to pomyłka autora listu? Lub niewyraźnie zapisana nazwa ‘stulichy’?

przez rzepak czy słonecznik. Zbierający dane etnobotaniczne w latach 1929–1935, a więc pół wieku po ankiecie Rostafińskiego, Adam Fischer (1889–1943) nie znalazł już licznika. Nie ma go bowiem w jego słowniku (Kujawska i in. 2016). W okresie międzywojennym olej z lnicznika był jednak jeszcze dość powszechnie spożywany przynajmniej na Kielecczyźnie (informacja ustna). Nie wiem, dlaczego tego faktu nie odnotował Fischer. Być może nie natrafił na odpowiednich informatorów. Tradycja wyłaczania oleju z lnicznika przetrwała do dnia dzisiejszego natomiast w Wielkopolsce. Olej ten obecnie wpisany jest na listę tradycyjnych wyrobów Wielkopolski pod nazwą „olej rydzowy”.

Literatura

Gerald-Wyżycki J 1845. Zielnik ekonomiczno-techniczny czyli opisanie drzew, krzewów i roślin dziko rosnących w kraju, jako też przyswojonych, z pokazaniem użytku ich w ekonomice, rękodzielnictwie, fabrykach i medycynie domowej, z wyszczególnieniem jadowitych i szkodliwych, oraz mogących służyć ku ozdobie ogrodów i mieszkań wiejskich. T. 1 Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, ss. 407

Gubrynowicz B 1920. Antoni Małecki 1821–1913. Lwów

Jakubka-Busse A, Śliwiński M 2011. *Camelina sativa* (Brassicaceae) na Dolnym Śląsku – rzadki chwast jako pozostałość dawnych upraw. *Camelina sativa* (Brassicaceae) in Lower Silesia – rare weed as a trace of old crops. *Acta Botanica Silesiaca, Supplementum 1*: 78–80

Kluk K 1787. Dykcyonarz roślinny, w którym podług układu Linneusza są opisane rośliny [...]. T. 2. Warszawa, w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. *Scholarum Piarum*, ss. 256

Köhler P S 1986. Józefa Rostafińskiego „Odezwa do nie botaników o zbieranie ludowych nazw roślin”. *Wszechświat* 87(1): 13–16

Köhler P S 1987. Nieznane materiały Józefa Rostafińskiego do badań nad historią roślin uprawnych w Polsce. *Unknown materials of Józef Rostafiński concerning studies of the history of cultivated plants in Poland*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Botaniczne* 14: 141–154

Köhler P 1993a. Ankieta Józefa Rostafińskiego z 1883 roku dotycząca ludowego nazewnictwa i użytkowania roślin w Polsce. *Analecta – Studia i Materiały z Dziejów Nauki, R. II, z. 2(4)*: 87–119

Köhler P 1993b. Nazewnictwo i użytkowanie roślin leczniczych na ziemiach polskich w XIX wieku na podstawie ankiety Józefa Rostafińskiego. [in:] B Kuźnicka (ed.). *Historia Leków Naturalnych, vol. IV „Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych”*, Wydawnictwo IHNOiT PAN, Warszawa, s. 61–85

Köhler P 1993c. Ziołolecznictwo na Rzeszowszczyźnie w XIX wieku w świetle ankiety Józefa Rostafińskiego. [in:] B Kuźnicka (ed.). *Historia Leków Naturalnych, vol. III „Ziołoznawstwo w dawnej i współczesnej kulturze Rzeszowszczyzny”*, Wydawnictwo IHNOiT PAN, Warszawa, s. 119–124

Köhler P 2010. Etnobotanika historyczna Żywiecczyzny na podstawie ankiety Józefa Rostafińskiego z 1883 roku. [in:] P M Żukowski (ed.). *Verba volant, scripta manent. Księga pamiątkowa dedykowana Mieczysławowi Barcikowi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 43–63

Köhler P 2013a. Odpowiedź Antoniego Szymańskiego na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ogłoszoną w 1883 r. Antoni Szymański's response to Józef Rostafiński's (1850–1928) ethnobotanical questionnaire from 1883. *Etnobiologia Polska* 3: 25–30

- Köhler P 2013b. Odpowiedź Romana Gutwińskiego (1860–1932) na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ogłoszoną w 1883 r. Roman Gutwiński's (1860–1932) response to Józef Rostafiński's (1850–1928) ethnobotanical questionnaire from 1883. *Etnobiologia Polska* 3: 47–53
- Köhler P 2014a. An involuntary ethnobotanist? Józef Rostafiński (1850–1928) and his research in Poland. [in:] I Svanberg, Ł Łuczaj (eds.) *Pioneers in European ethnobiology*. Acta Universitatis Upsalensis. Uppsala Studies on Eastern Europe 4: 149–179
- Köhler P 2014b. Odpowiedź Adama Wolińskiego (1856–1901) na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ogłoszoną w 1883 r. Adam Woliński's (1856–1901) response to Józef Rostafiński's (1850–1928) ethnobotanical questionnaire from 1883. *Etnobiologia Polska* 4: 117–122
- Köhler P 2014c. Odpowiedź Kazimierza Karasiewicza na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego ogłoszoną w 1883 r. dotycząca okolic miejscowości Lwówek, Opalenica i Nowy Tomyśl. Kazimierz Karasiewicz's response to Józef Rostafiński's ethnobotanical questionnaire from 1883 regarding the area of Lwówek, Opalenica and Nowy Tomyśl. *Etnobiologia Polska* 4: 113–116
- Köhler P 2015a. Józef Rostafiński's ethnobotanical enquiry of 1883 concerning Polish vernacular names and uses of plants. *Archives of natural history* 42(1): 140–152
- Köhler P 2015b. Odpowiedź Jana Liszewskiego (1852–1894) na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ogłoszoną w 1883 r. dotycząca Warmii. Jan Liszewski (1852–1894) response to Józef Rostafiński's (1850–1928) ethnobotanical questionnaire from 1883 regarding Ermland. *Etnobiologia Polska* 5: 41–46
- Köhler P 2015c. Odpowiedź Władysława Lubomęskiego (1841–1907) na ankietę etnobotaniczną Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ogłoszoną w 1883 r. dotycząca okolic Lwowa. Władysław Lubomęski (1841–1907) response to Józef Rostafiński's (1850–1928) ethnobotanical questionnaire from 1883 regarding the area of Lwów. *Etnobiologia Polska* 5: 47–50
- Köhler P 2015d. The Romantic myth about the antiquity of folk botanical knowledge and its fall: Józef Rostafiński's case. *Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum* 3(1): 99–108
- Köhler P 2016. Rośliny święcone w ankiecie Józefa Rostafińskiego (1850–1928) z 1883 r. Blessed plants reported in Józef Rostafiński's (1850–1928) questionnaire, distributed in 1883. *Etnobiologia Polska* 6: 129–190.
- Köhler P 2017. Rośliny sepulkralne w ankiecie Józefa Rostafińskiego (1850–1928) z 1883 r. Sepulchral plants reported in Józef Rostafiński's (1850–1928) questionnaire, distributed in 1883. *Etnobiologia Polska* 7: 41–74.
- Köhler Piotr, 2018. Etnobotanika Podhala na podstawie ankiety Józefa Rostafińskiego (1850–1928) z 1883 r. Ethnobotany of the Podhale region based on Józef Rostafiński's (1850–1928) questionnaire, distributed in 1883. *Etnobiologia Polska* 8: 39–98
- Köhler P S, Piekiełko–Zemanek A 1986. Józefa Rostafińskiego *Odezwa do nie botaników o zbieranie ludowych nazw roślin* i udział w niej Marii Twardowskiej. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 1986(2): 471–480
- Kujawska M, Łuczaj Ł, Sosnowska J, Klepacki P 2016. Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. *Polskie Towarzystwo Ludoznawcze*, Wrocław, ss. 519
- Łuczaj Ł 2008. Dziko rosnące rośliny jadalne w ankiecie Józefa Rostafińskiego z roku 1883. *Wiadomości Botaniczne* 52(1/2): 39–50

Łuczaj Ł, Köhler P 2011. Liście i inne zielone części dziko rosnących roślin w pożywieniu mieszkańców ziem polskich na podstawie ankiet Józefa Rostafińskiego (XIX w.) i Józefa Gajka (XX w.). *Przegląd Historyczny* 102(4): 733–770

Łuczaj Ł, Köhler P 2014. Grzyby w ankiecie Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ogłoszonej w 1883 r. Mushrooms in Józef Rostafiński's (1850–1928) questionnaire from 1883. *Etnobiologia Polska* 4: 7–54.

Łuczaj Ł, Köhler P, Pirożnikow E, Graniszewska M, Pieroni A, Gervasi T, 2013. Wild edible plants of Belarus: from Rostafiński's questionnaire of 1883 to the present. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 2013, 9:21, ss. 1–17

Manteuffel-Szoego L 1966. Dr. Edward Zieliński (1861–1921). *Archiwum Historii Medycyny* 29(1): 43–66

Podbielkowski Z, Sudnik-Wójcikowska B 2003. *Słownik roślin użytkowych*. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa, ss. 707

Podgóreczny J 1966–1967. Karasiewicz Kazimierz (1862–1926). [in:] *Polski Słownik Biograficzny* 12: 15

Socha I 2007. Omańkowska J (1859–1927). [in:] *Chorzowski Słownik Biograficzny*. wyd. Muzeum w Chorzowie, Chorzów, s. 292–296

Syreński S. 1613. *Zielnik Herbarzem z języka Łacińskiego zowią* [...]. W drukarni Bazylego Skalskiego, Cracoviae, ss. 11 nlb. + 1540 + 12 nlb.

Zajac A, Zajac M 2001. *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce*. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ss. XII + 714

Odpowiedzi dotyczące *Camelina sativa*

(układ alfabetyczny według nazwisk autorów)

Klementyna GĄTKIEWICZOWA, Woleń pod Błaszczkami, gub. kaliska, 13 XI 1883 r.
Siewają jeszcze miejscami olejną roślinę, która w grochu zasiana daje zbiór obfity, pod nazwą lnianki albo stulichy znana.

Jan HERNES, gospodarz przeszło 70lat liczący, wieś Mianowa [Mijanowo koło Trzemeszna, Wielkopolska], 12 IX 1883 r.

Ad. 58. Lnica (*Camelina sativa*) tu rydzem się zowie, a w Kujawach dydryną.

Dr. T. JACKOWSKI, Pomarzanowice (pocza Pobiedziska), 23 VIII 1883 r.

58. Tak; robią olej ze lnu, rzepiku i rydzu [...]

Ten sam autor, Pomarzanowice, 4 IX 1883 r.

O nazwie niemieckiej rydzu i rzepiku dowiem się (ziarno rydzu jest żółte, rzepiku czarne).

Kazimierz JAWOROWICZ, nauczyciel, Różniaty [obecnie: Roźniaty] pod Kruświcą (Kruszwicą), [1] VIII 1883 r.

58. Lud do postnej omasty kupuje olej, tam gdzie zaś len chodują sami sobie wyłaczają takowy w olejarniach z siemienia (nasienie lnu), z rydzu, [...]

Julian JEZIERSKI, stud[ent] med[ycyny], Uścięcice p. Dakowy Mokre, 28 VIII 1883 r.

[odpowiedź dotyczy wsi: Uścięcice, Dakowy Mokre, Dakowy Suche]

58. częścią kupuje olej, częścią sam go wytłacza z rzepiu, rapsu, siemienia lnianego, słonecznika, rydzu, wyskrzutu [*Raphanus raphanistrum* – jest okaz zielnikowy], gorzczycy.

Ten sam autor, Uścięcice p. Dakowy Mokre, 19 IX 1883 r.

Ad 58. Rzep i raps oznaczają to samo, druga nazwa wzięta dosłownie z niem. 'Raps'. O nazwisku niemieckim rydzu (w pow. Babimostskim „totur”) dowiedzieć się nie mogłem, łacińskiego również nie znam, a na polu już go dziś nie ma.

Kazimierz KARASIEWICZ, słuchacz Wydziału Lekarskiego, Lwówek (Neustadt bei Pinne), powiat bukowski, 21 VIII 1883 r.

58. Olej w posty nadzwyczaj używany; lud go jednak nie wytłacza, tylko kupcy po małych miasteczkach z rydzu i siemienia lnianego.

Kazimierz KRASICKI, [nadruk:] redakcja „Pszczelarza”, Lwów, ul. Kopernika 38, 21 IX 1883
Koło Strzelna nazywają roślinę olejną rydz (Dotter niem.) „lnicą” [...]

Antonina KRASZEWSKA, 4 I 1884 r. Romanów

58. Olej najczęściej wybijają z [...]. Sieją też w naszej okolic tak zwany ryżej – podobny do lnu, kwitnie żółto, i tłoczą z siemienia olej, ziarna tej rośliny są wydłużone. Olej tłoczą sami, lub wożą do pobliskich, niedawno założonych, olearni.

A. OLSZTYŃSKI, Podpniewki, 23 VIII 1883 r.

58. Używa lud dotąd bardzo wiele jeszcze, wybijają go z nasienia lnianego, rydzu (Leidotter), [...]

Janina OMAŃKOWSKA, Żabikowo pod Poznaniem, 27 IX 1883 r.

58. Teraz lud olej kupuje, lecz dawniej (pewnie gdy więcej lnu uprawiano) wytłaczał go sobie sam w tak zwanych stępach z nasienia lnu [...] i rydzu, a jak w Pr[usach] zach[odnich] nazywają ryżu, które głównie na olej hodowano.

A[ntoni] MAŁECKI (1821–1913), Lwów 26 VIII 1883 r.

58. Jak teraz jest? Nie wiem. W latach mego pobytu stałego na wsi (aż do r. 1833) lud i dwór olej sobie wyrabiał głównie z rzepiu, rydzu, rapsu, a szczególnie z siemienia lnianego i konopnego [dopisek: z tego mniej!]

Dopisek: Mniemano, że olej z rzepiu itd. spożywany, narażał na kołtun.

J. MICHAŁSKI, nauczyciel, Wischin, Wisin [obecnie: Wysin], pow. Kościerzki, 8 IX 1883 r.

57. Lud poczęści do postnej omasty używa oleju, który poczęści sam sobie z [...] rydzu (dotter) [...] wytłacza

S. MOCZULSKI, Przegaliny, pow. radzyński, gub. siedlecka, 1 IX 1883 r.

58. Zwyczaj w małych miasteczkach są olejarnie, dokąd przywożą [...] ryżej i wybijają na olej [...]

Jan PUŚCION, Rażny, gmina Sadowne, pow. Węgrowski, gub. siedlecka, 15 III 1884 r. [data napisana przez Rostafińskiego]

Olej wytłaczają z [...] a rzadko [...] z takiego ziela żółto kwitnącego (zapewne to lnianka) zowią je stulonką.

Marya SZOŁDRSKA, Poznań, 22 IX 1883 [dotyczy Wielkopolski]

58. Lud kupuje olej, czasem sam go wytłacza z [...], częściej z rydzu, niekiedy z [...]

W[incenty] ZENKTELER, nauczyciel gimnazjalny w Ostrowie, Ostroróg pod Szamotułami, 26 VII 1883 r.

58. Częścią kupują olej, częścią wytłacza sam z rydzu, rapsu (rzepiu?), [...]

Ten sam autor, Ostroróg, 2 VIII 1883 r.

b. rydz znaczy tyle co niemiecki wyraz raps; nazwa zwyczajna tej rośliny jest rzep albo rzepik.

Edward ZIELIŃSKI, student medycyny, Warszawa, 20 I 1884 r.

Nowa Wieś, pow. Słupski, gub. kaliska

58. Sam olej wytłacza z [...] lnianki (stuuchą na Kujawach zwanej) [...].

[nieznany autor uszkodzonego listu, br. daty, br. miejscowości]

Częściej tu się ją li tylko na olej tak zwaną „lniankę” czyli „rzej” roślinę bardzo zbliżoną do rzepaku [...]